

Anna Gąsior-Niemiec

**FRANE ADAM, MATEJ MAKAROVIC,
BORUT RONCEVIC, MATEVZ TOMSIC:
*THE CHALLENGES OF SUSTAINED DEVELOPMENT.
THE ROLE OF SOCIO-CULTURAL
FACTORS IN EAST-CENTRAL EUROPE,*
CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY PRESS,
BUDAPEST–NEW YORK 2005, 236 SS.**

Wydana w 2005 r. przez wydawnictwo akademickie Central European University Press w Budapeszcie i Nowym Jorku monografia *The Challenges of Sustained Development. The Role of Socio-Cultural Factors in East-Central Europe* [Problemy trwałego rozwoju. Rola czynników społeczno-kulturowych w Europie Środkowo-Wschodniej] liczy 236 stron. Jej autorami jest czterech słoweńskich socjologów i politologów związanych z Uniwersytetem w Lublanie: Frane Adam, Matej Makarovic, Borut Roncevic i Matevz Tomsic. Autorzy zawarli w tej monografii ustalenia i wnioski, które wynikają z badań prowadzonych przez nich w latach 1999–2003. Badania te koncentrowały się na czynnikach, które wpływają na przebieg transformacji w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Transformację państw środkowo- i wschodnioeuropejskich Autorzy postrzegają całościowo, tj. jako zmianę instytucjonalną i zmianę społeczną, zmianę, która zachodzi jednocześnie, choć w zróżnicowanym tempie, w sferze polityki, gospodarki, życia społecznego i w sferze kultury. Co więcej – wprowadzając pojęcie „rozwój społeczny” (*social development*) jako pojęcie nadrzędne – Adam, Makarovic, Roncevic i Tomsic stawiają i znakomicie dokumentują tezę o dialektycznej relacji, która łączy wyżej wymienione sfery. W świetle prezentowanych przez nich modeli teoretycznych i odpowiadających im analiz danych empirycznych transformacja jawi się jako proces niezwykle złożony i *uzależniony* od wzajemnego oddzia-

ływania wielu, pozornie mało ze sobą powiązanych czynników. Nabiera także większej głębi przez przywołanie perspektywy „długiego trwania” (*longue duree*): zdaniem Autorów, na przebieg transformacji nadal na przykład wpływa uogólnione dziedzictwo monarchii austro-węgierskiej lub – jego brak.

Książka *The Challenges of Sustained Development. The Role of Socio-Cultural Factors in East-Central Europe* składa się z przedmowy i dziesięciu rozdziałów, z których pierwszy stanowi wprowadzenie do tematyki rozwoju społecznego i transformacji w krajach Nowej Europy, wstępnie zarysowuje siatkę pojęciową i przedstawia zarysy modelu teoretyczno-metodologicznego, jaki słoweńscy Autorzy „przykładają” do badanej przez nich rzeczywistości (por. zwłaszcza s. 6–8). Rozdział dziesiąty, ostatni, pełni funkcje podsumowujące w stosunku do treści całej książki. Rozdział drugi jest rozdziałem kluczowym pod względem teoretyczno-metodologicznym i przynosi wykładnię pojęcia „**kompetencje cywilizacyjne**”, które odnosi się do pewnych historycznie ugruntowanych *dyspozycji* społecznych w zasadniczy sposób warunkujących przebieg procesów społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Pojęcie i koncepcję kompetencji cywilizacyjnych do współczesnych nauk społecznych wprowadził polski socjolog Piotr Sztompka w eseju *Civilisational Incompetence. The Trap of Postcommunist Societies*, opublikowanych w „*Zeitschrift fuer Soziologie*” (1993, t. 22, nr 2, s. 85–95). Zaproponowana w monografii formuła kompetencji cywilizacyjnych jest szersza, sięga na przykład również do teoretycznych propozycji Adama Smitha, Maxa Webera, Talcotta Parsonsa, Norberta Elliassa, Petera Bergera, Roberta Putnama, Ronalda Inglehardta, Douglasa Northa, co podkreśla dążenie słoweńskich autorów do nadania tej koncepcji interdyscyplinarnego wymiaru. Uderzający jest natomiast *brak* odniesienia do koncepcji habitusu Pierre’a Bourdieu.

Rozdziały od trzeciego do ósmego poświęcone są szczegółowemu omówieniu głównych aspektów ww. dyspozycji (kompetencji cywilizacyjnych). Każdy z tych tematycznych rozdziałów składa się z części teoretyczno-metodologicznej, w której na szeroko zarysowanym tle teoretycznym dokonuje się wykładni i zdefiniowania kolejnych dyspozycji i odpowiadających im wskaźników; z części empirycznej, która przynosi ich ilustrację empiryczną; i z podsumowania, w którym zostaje dokonana „ocena” (*appraisal*) potencjału omawianych w książce krajów w zakresie danej kompetencji cywilizacyjnej.

Rozdział trzeci, który zatytułowany jest „Kapitał społeczny” (*Social Capital*), przynosi interesujące krytyczne omówienie tak obec-

nie modnej w naukach społecznych koncepcji kapitału społecznego. Zalety, możliwości, ale i słabości koncepcji kapitału społecznego zostają w nim przedstawione w sposób prowokujący do dyskusji. Z pewnością mogą i powinni zaznajomić się z przemyśleniami Słoweńców polscy autorzy, który nieraz bezkrytycznie podejmują badania nad kapitałem społecznym. Wiele sygnalizowanych problemów pozostawiają jednak Autorzy bez rozwiązania.

Przedmiotem rozdziału czwartego jest „Mobilizacja poznawcza” (*Cognitive Mobilization*). W tym rozdziale socjologowie i politologowie z Lublany zajmują się sferą powstawania i przekazywania wiedzy w społeczeństwie. Omawiają też lansowaną obecnie przez rządy koncepcję społeczeństwa wiedzy, a w wymiarze empirycznym dokonują pouczającej analizy systemów kształcenia w porównywanych przez siebie państwach europejskich. Przytaczają także rozmaite indeksy, na podstawie których można ocenić jakość i skuteczność tych systemów w odniesieniu do wyzwań rozwojowych w poszczególnych krajach.

Rozdział piąty nosi tytuł „Jakość rządzenia” (*Quality of Governance*) i przynosi wielowymiarową analizę struktur i procesów politycznych w porównywanych państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Autorzy analizują proces polityczny w ujęciu rozszerzonym, nie tylko w odniesieniu do sfery instytucji rządu centralnego, lecz także odnosząc się do udziału w nim innych aktorów, na różnych poziomach organizacji państwa. Skupiają się na czterech podstawowych (złożonych) aspektach jakości rządzenia: stopniu demokratyzacji (*level of democracy*), stabilności (*stability*), efektywności (*effectiveness*) i przejrzystości (*transparency*).

Treść szóstego rozdziału wypełniają analizy pojęcia i zjawiska określonego przez Autorów monografii jako „duch przedsiębiorczości” (*Entrepreneurial Spirit*). Autorzy dokonują rozróżnienia między przedsiębiorczością a „duchem przedsiębiorczości”, podkreślając, że nie chodzi im wyłącznie o przedsiębiorczość w znaczeniu ekonomicznym, mierzoną liczbą powstałych lub upadłych w danym czasie przedsiębiorstw. Duch przedsiębiorczości ma wyrażać ogólną dyspozycję (jednostek i, przede wszystkim, zbiorowości) do innowacyjnego reagowania na zmiany uwarunkowań działań społecznych.

Rozdział siódmy nosi tytuł „Spójność społeczna” (*Social Cohesion*) i jest poświęcony definiowaniu i operacjonalizacji tytułowego pojęcia. Pojęcie to implikuje związek z klasycznymi socjologicznymi pojęciami, takimi jak „integracja”, „inkluzja”, „solidarność”, „tożsamość”, „egalitarność”. Jak stwierdzają Autorzy, w warunkach współ-

czesnych sfragmentaryzowanych społeczeństw, ale też pod wpływem traumy transformacyjnej te klasyczne implikacje zostają wyraźnie osłabione. Niemniej jednak pewien stopień spójności musi, ich zdaniem, zostać zagwarantowany, także za pomocą instytucji i polityk publicznych, by utrzymać zdolność do zbiorowego działania.

Przedmiotem rozdziału ósmego jest „Otwartość społeczeństw” (*The Openess of Societies*). Ten wskaźnik dotyczy zarówno otwarcia się danego społeczeństwa/państwa na zewnątrz (w wymiarze międzynarodowym), jak i otwartości w wymiarze wewnętrznym – regionalnym, etnicznym itp. Otwartość jest wskaźnikiem wieloaspektowym: ekonomicznym, politycznym i społeczno-kulturowym. Dyspozycja/stopień otwartości społeczeństw/państw przekłada się, zdaniem słoweńskich socjologów i politologów, na trzy (idealnotypowe) strategie rozwojowe: strategię rozwoju zależnego (peryferyjnego), strategię rozwoju autonomicznego w warunkach zamkniętości, strategię rozwoju autonomicznego w warunkach otwartości.

Tytuł rozdziału dziewiątego „Osiągi rozwojowe” (*Developmental Performance*) przynosi porównanie osiągnięć poszczególnych państw Europy Środkowej i Wschodniej w następujących wymiarach: liczbie patentów, wartości PKB mierzonej siłą nabywczą, poziomie produktywności i poziomie zarobków. Dla uzyskania wielowymiarowego obrazu Autorzy dokonują porównania w kilku układach: państwa Europy Środkowej i Wschodniej jako „blok” porównywane są z państwami Starej Europy *in toto*; państwa Nowej Europy porównywane są z niektórymi państwami UE-15 (dominują zwłaszcza porównania z Grecją, Portugalią, Hiszpanią i Włochami); państwa Europy Środkowej i Wschodniej porównywane są między sobą.

W konkluzji Autorzy stwierdzają wyraźne różnice w poziomie kompetencji cywilizacyjnych i przebiegu procesów transformacyjnych, a także, bardziej ogólnie, rozwojowych, między:

- krajami Europy Środkowej i Wschodniej a państwami członkowskimi UE-15;
- tymi krajami w obrębie Europy Środkowej i Wschodniej, które stanowiły kiedyś część cesarstwa austro-węgierskiego, a tymi, które pozostały poza nim.

Przyznają, że w zakresie niektórych wskaźników rozwoju politycznego i społeczno-gospodarczego najszybciej się rozwijające kraje Europy Środkowej i Wschodniej „doganiają” lub nawet „przegoniły” najslabiej rozwinięte państwa starej Unii. Jednocześnie jednak uznają, że państwa te nie dokonały jeszcze pełnej transformacji. Jakość rządze-

nia, dynamika gospodarcza i stopień spójności społecznej w tych krajach ewoluuje w kierunku modelu typowego dla peryferyjnych państw UE, takich jak Grecja i Portugalia.

Podsumowując, książka *The Challenges of Sustained Development. The Role of Socio-Cultural Factors in East-Central Europe*, autorstwa słoweńskich socjologów i politologów – Frane Adama, Mateja Makarovica, Boruta Rončevica i Matevza Tomsica, jest inspirującą próbą „całościowego” podejścia do problematyki rozwoju społeczno-gospodarczego i procesów zmiany instytucjonalnej i społecznej. Autorzy zwracają uwagę na rolę, jaką odgrywają zarówno czynniki polityczne, jak i społeczne i kulturowe w przebiegu procesów rozwojowych. Recenzowana monografia jest ponadto kopalnią (ilościowych i jakościowych) empirycznych danych na temat różnych dziedzin życia krajów Europy Środkowej i Wschodniej, zwłaszcza po zmianie systemowej. Niezwykle pouczająca i pomocna (!) jest lektura rozbudowanej bibliografii zamieszczonej na końcu książki.